

ФОЛЬКЛОРНИЙ КОМПОНЕНТ В ТВОРЧОСТІ Б. ЛЕСЬМЯНА (на прикладі балади «Дусёлак»/«Dusiolek»)

Стаття присвячена дослідженню взаємодії літературних і фольклорних традицій в творчості польського поета Б. Лесьмяна. Фольклорні елементи глибоко увійшли у його поезію, здійснюючи істотний вплив на творчу свідомість, художнє мислення, гумор і сатиру. У своїх творах Б. Лесьмян піднімає універсальні проблеми: людина і природа, людина і всесвіт, прагне відповісти на питання сенсу життя і призначення людини в світі. Власний світогляд автор передає за допомогою гротескових метамарфоз і дивних персонажів, що потрапляють в незвичайні ситуації.

Ключові слова: фольклор, міфологія, художня інтерпретація, стилізація, поетика, символика, архетип, світобудова.

Статья посвящена исследованию взаимодействия литературных и фольклорных традиций в творчестве польского поэта Б. Лесьмяна. Фольклорные элементы глубоко вошли в его поэзию, оказывая существенное влияние на творческое воображение, художественное мышление, юмор и сатиру. В своих произведениях Б. Лесьмян поднимает универсальные проблемы: человек и природа, человек и вселенная, стремится ответить на вопросы смысла жизни и предназначения человека в мире. Собственное мировоззрение автор передаёт посредством гротесковых метамарфоз и странных персонажей, попадающих в необычные ситуации.

Ключевые слова: фольклор, мифология, художественная интерпретация, стиллизация, поэтика, символика, архетип, мироздание.

The article deals with the interaction of literary and folklore traditions in the works by Polish poet B. Lesmyan. Folklore elements deeply entered his poetry having significant effect on creative imagination and art thinking, as well as humor and satire. In his works B. Lesmyan raises universal problems: man and nature, man and the world, tries to answer the questions about sense of life and man's destiny. The author expresses his own world view with the help of grotesque metamorphosis and weird characters who get into unusual situations.

Key words: folklore, mythology, artistic interpretation, stylization, poetics, symbolism, archetype, the universe.

У формуванні творчої індивідуальності одного з найбільш оригінальних польських ліриків ХХ ст. Б. Лесьмяна (1878 – 1937) значну роль зіграла усна народно-поетична творчість. Для його художньої діяльності фольклор став невичерпною скарбницею натхнення, джерелом тем, сюжетів, мотивів, що передають особливість народної свідомості, оригінальність пісенно-музичних ритмів, наївну простоту віршованих структур. Завдяки цьому Б. Лесьмян зміг створити власний і неповторний поетичний стиль, який завойовує увагу своєю самобутністю і колоритом. Можна вести розмову про те, що польському

майстрові слова властиве фольклорно-міфологічне мислення, а його творчість вкорінена у фольклорну міфопоетику, народний світогляд. Це пов'язанне помітне як на рівні використання народних джерел, так і на рівні зовнішньої стилізації фольклорних форм, фольклорного декору, окремих елементів народної лірики.

Художня спадщина Б. Лесьмяна дає читачеві цікавий узор творчої взаємодії фольклорної і літературної традицій. Чинниками, які зумовили звернення польського майстра слова до народних вірувань, були естетика символізму і розроблений ним «міф повернення до природи» або «міф первісної людини», для якої характерний перш за все метафізичний спосіб мислення. Оригінальність поета полягала в спробі з'єднати мотиви первісності з мотивами повернення до природи, натуральності і безпосередності, що яскраво виявилось в його творах, заснованих на міфологічних традиціях. Український дослідник Т. Добрушина стверджує, що «модель фольклорного твору була для Б. Лесьмяна своєрідною матрицею, крізь яку проступало слово «*jak zaklęcia lub «mantra»*. Апельювання до народного твору як до глибинної пам'яті першосвіту, першослова (де саме й відсутня прірва між людиною та світом), власне, і було тим центром, до якого сходилися художні і естетичні шукання поета» [1: 87]. Фольклорні семіотичні інформативні системи зберігають особливості космосакрального світосприймання, втіленого в контактах людини з природними і надприродними об'єктами. Тому безпосереднє звернення до глибинних шарів народної культури обумовило художній стиль польського поета, в центрі якого – модель первинного світу, де людина і світ, людина і природа створюють невідірвану цілісність. «У деформованим, фантастичним, гротесковим світі поезії Лесьмяна, оживають мотиви народних легенд, оповідей і забобонів, за допомогою яких поет розкриває багатство людських відчуттів і бажань, зачаровання життям, невичерпну красу природи», – відмітив В. Хорев [2: 176]. Саме фольклору Б. Лесьмяна залишився вірним протягом всієї художньої діяльності, черпаючи з його ряд поетичних і стилістичних рішень в своїх віршах, а найбільш істотні риси усної епіки досить значно вплинули на форму його творів, особливо балад.

Польський поет глибоко вивчав національний, європейський і екзотичний фольклор, і ця зацікавленість мала значний вплив на його оригінальну творчість. «Для Лесьмяна, який володів рідким даром уяви, направленої в «край недоступний, недосяжний для людського погляду», живим джерелом поетичного натхнення була народна поезія різних країн з її світом казкових образів», – стверджує Н. Богомолова [3: 160]. Художнє мислення Б. Лесьмяна сформоване на ґрунті слов'янського, скандинавського, екзотичного фольклору: він черпав джерела свого натхнення в поетичних творах народного генія – польських народних піснях, російських билинах, скандинавських баладах, східному епосі. Наприклад, відгуки російських казкових мотивів знаходимо в «Піснях Василини Премудрої», кельтських – «Гад», східних – «Джананда», «Пурурава і Урваши», «Актеон» і ін. Також відзначимо, що значне місце в сфері «фольклорних» інтересів Б. Лесьмяна залишив київський період життя, де польський поет, проводячи багато часу в українських лісицтвах, мав можливість познайомитися з народними традиціями і усно-поетичними творами цього народу.

Міфологічний компонент в поезії польського художника слова виявляє себе перш за все через створення автором системи казкових образів, як запозичених з на-

родних вірувань (Василина Премудра, дуселак, русалка і ін.), так і вигаданих їм самим (Знікомак, Снітрупак, Снігробак, Сребрань, Утопленик і ін.). Герої лесьмяновських повідей є носіями фольклорної стихії, а їх зовнішні портрети наділені художніми рисами народної поезії (вони злиті з природою, володіють незвичайними знаннями і дивними уміннями і т.д.). Появу дивних, незвичайних істот в поезії Б. Лесьмяна можна інтерпретувати як реакцію поета на тодішне оточення і суспільні умови (відчуття песимізму, нігілізму, розчарування в людині, бажання сховатися у своєму внутрішньому світі). З іншого боку, фантастичні образи – незрозумілі, химерні – уособлюють внутрішній, темний світ людської натури, заховані людські страхи.

Зв'язок Б. Лесьмяна з фольклорною традицією безперечний, проте фольклорні мотиви з'являються перед читачем часом настільки трансформованими у його поетичному світі, що художній результат є дуже далеким від першоджерела («Ballada dziadowska»/«Дідівська балада» «Dusiotek»/«Дуселак», «Piła»/«Піла», «Matusek»/«Матисек» і ін.). Дослідник Е. Квятковський звернув увагу, що стилізації Б. Лесьмяна настільки оригінальні, що деякі критики спочатку не визнавали в їх автентичні зв'язки з фольклором [4: 81]. Польський поет запозичував у народу стиль мислення, спосіб уяви, адже в їх збереглася безпосередність сприймання життя, проте для поета фольклорна стихія була перш за все матеріалом, засобом, за допомогою якого він створював свій художній світ: у народних говірках, піснях і побуті, сільському пейзажі Б. Лесьмян шукав теми і мову, які оригінально «переломлював» в своїх віршах. Його оригінальна поетична творчість визначається специфікою функціонування фольклору, де народність – це не лише зацікавленість окремими темами та мотивами, але сприйняття духу народного світосприймання. У творчості Б. Лесьмяна відбувається переосмислення елементів народно-поетичної спадщини і художнє моделювання власної поетичної дійсності. Як відмітила Е. Сидорук, «відношення поета до фольклору засноване не на імітації, а на виразному перетворенні» [5: 88]. Для прикладу такого «перетворення», розглянемо його баладу «Дуселок».

У різних регіонах Польщі існують народні вірування про дуселка – фантастичну жакливу істоту, яка нападає на людей, а також відомі засоби знищення цього створення. Б. Лесьмян, використовуючи всілякі казкові сюжети, створює свій власний сюжет і трансформує народний образ. Головний герой Байдала мандрує по світу, ведучи коня і вола. Стомлений жарою, парубок вирішив відпочити і заснув. Раптом на його напав Дуселок і почав давити, поки не «втратив уві сні Байдала півдуші і півтіла» [6: 89]. Нарешті герой пробуджується – і примара, яка мучила його зникає. Але він сам, вражений випадком, звертається з докором до коня, вола, і навіть до самого Бога.

Б. Лесьмян створює художній твір у дусі народно-поетичних традицій: розповідь балади витримана в стилі традиційної народної оповіді і ведеться через безіменного казкаря, також автор звертається до стилізації мови під мужицьку говірку. Атмосфера народної стилізації виявляється і на глибшому рівні. Головний герой – простий сільський парубок, проте після неприємної пригоди на подив починає міркувати, як справжній філософ: «Байдала як тільки відкрив рот виявляється селянином що здається і далеким від справжньої народності. Він перенесений у філософичну сферу», – відзначив К. Вика [7: 55]. Спочатку герой скаржиться на коня і вола за те, що не

допомогли в той час, коли Дуселок задумав заразити його злом власної душі («хотів на мені своєї душі паскуду чинити» [6: 89]), а потім звертається до Бога з питанням-претензією, навіщо той створює такі потворні істоти («ще зміг змайструвати такого Дуселка» [6: 89]) і допускає зло на цьому світі? Моральна проблема міркувань кмітливого парубка полягає в наступному: зло може існувати не лише на зовнішньому світі, але і усередині кожної людини, і головне – чи вирішить власне сумління впустити в душу заразливе лихо?

Можна зробити висновок, що в баладі «Дуселак» (як і в багатьох інших творах Б. Лесьмяна) народні вірування стали відправним пунктом для філософської рефлексії над загальнолюдськими питаннями. Шляхом переосмислення і переробки фольклорних сюжетів і образів польський письменник, реалізуючи свої художні завдання, створює по-народному стилізований поетичний текст про філософсько-естетичну пригоду придуманого селянина. Проведений аналіз показує, що зв'язок Б. Лесьмяна з фольклорною традицією дуже складний: у сюжетно-образній структурі, світоглядно-філософській основі це твір наскрізь оригінальний, а Дуселак – образ більш пов'язаний з літературною традицією, народною залишається лише його зовнішня оболонка.

Осягаючи поетику і філософську символіку міфологічних джерел, Б. Лесьмян створює цілий ряд прийомів, які володіють значним художнім ефектом. Для польського поета первісний народний космос став підставою для піднімання в особистій творчості «споконвічних питань» відносно існування людини на цьому світі, її стосунків з природою. У творах Б. Лесьмяна піднімаються філософські питання про сенс життя і Бога, походження зла і замогильне існування, межі пізнання світу і людських можливостей («Ballada dziadowska»/«Дідівська балада», «Dusiłek»/«Дуселак», «Piła»/«Пила», «Akteon»/«Актеон», «Swidryga i Midryga»/«Свідрига і Мідрига» і ін.). Отриману з народних текстів інформацію він, як відзначив Я. Тшнадель, інтерпретує «як претекст для виявлення філософських проблем» [8: XVIII]. Фольклорні і міфологічні образи є знаковими для поетичної свідомості Б. Лесьмяна, де він створює особисту концепцію всесвіту за законами своєї міфотворчості. У цьому питанні нам близька позиція Я. Тшнаделя: «Лесьмян трактує світ народної творчості поза кордонами народно-патріотичної проблематики, а значить і поза регіональною і соціальною. Вона є для його міфологічно-антропологічною і мовно-філософічною зацікавленістю, дослідженням народної культури, бо виявляється вона в тому, що сьогодні назвали б народним архетіпом» [8: XVI]. Вивчення польського і іноземного фольклору, епосу стародавніх народів, використання світових народно-поетичних образів і сюжетів сприяли засвоєнню архаїчних міфологем, що і знайшло втілення в творчості поета.

На прикладі розглянутого твору «Байдала» можна зробити висновок, що Б. Лесьмян відмінно володіє фольклорним матеріалом і уміло використовує особливості різних жанрів народної творчості для надання яскравості і образності своїм творам. Таке запозичення дає польському письменникові можливість єднання з найглибнішими шарами народної культури, особливостями народного світогляду і естетики. Використовуючи образи і сюжети народної міфології і фольклору, Б. Лесьмян в своїх віршах, представив особисту життєву філософію, створивши власний поетичний світ, багатий незвичайною фантазією, казковий і реальний одночасно.

ЛИТЕРАТУРА

1. Соловьев В.С. Красота в природе // Стихотворения. Эстетика. Литературная критика / В.С. Соловьев; сост., статья и комментарии Н.В. Котрелева. – М. : Книга, 1990. – С. 91–125.
2. Соловьев В.С. Стихотворения и переводы // Избранное / В.С. Соловьев. – СПб. : ТОО «Диамант», 1998. – С. 9–341.
3. Лосев А.Ф. Философско-поэтический символ у Вл. Соловьева // Владимир Соловьев: pro et contra. – СПб. : РХГИ, 2002. Ч.2. – С. 823 – 871.
4. Ханзен-Леве А. Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика / А. Ханзен-Леве. – СПб. : Академический проект, 2003. – 816 с.
5. Соловьев В.С. Смысл любви // Избранные произведения / В.С. Соловьев; сост. А.Н. Елыгина, С.Н. Липового. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – С. 426–503.
6. Мочульский В.К. Гоголь. Соловьев. Достоевский / В.К. Мочульский. – М. : Республика, 1995. – 607 с.

УДК 821.161.1+821.161.2>-3.091

Гук І.В.

(Кам'янець-Подільський, Україна)

ІСТОРИЗМ У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА ТА М. ГОГОЛЯ (на матеріалі повістей «Захар Беркут» і «Тарас Бульба»)

У статті досліджується проблема історизму у творах І. Франка та М. Гоголя. Особливу увагу звернено на поєднання історичної правди та художнього вимислу.

Ключові слова: історизм, повість, гіперболізація, козацтво, народний фольклор.

В статье исследуется проблема историзма в произведениях И. Франко и Н. Гоголя. Особое внимание обращено на сочетание исторической правды и художественного вымысла.

Ключевые слова: историзм, повесть, гиперболизация, казачество, народный фольклор.

The article deals with the problem of historicism in works by Franko and Gogol.

Key words: historicism, story, exaggeration, Cossacks, folklore.

У творчій спадщині І. Франка та М. Гоголя помітне місце посідає історична проза. Жоден із письменників не оминув увагою історичне минуле українського народу. Перетворення історичної правди в художню, як у І. Франка, так і в М. Гоголя, виражалося відповідно